

УДК 347.23

Кравченко А. М., старший прокурор Ізмаїльської міжрайонної прокуратури, молодший радник юстиції;
Тедорадзе М. Д., прокурор Ізмаїльської міжрайонної прокуратури, юрист 3-го класу

Майнові права дітей за цивільним законодавством України в умовах режиму надзвичайного стану

В статті проаналізовано питання присвячені реалізації та захисту майнових прав дитини в Україні в умовах режиму надзвичайного стану. Визначені і проаналізовані основні нормативно-правові акти щодо визначення та порядку запровадження режиму надзвичайного стану, його вплив на обсяг цивільних прав дітей. Автором запропоновані форми захисту майнових прав дітей в умовах надзвичайного стану.

Ключові слова: цивільні майнові права, правовий режим надзвичайного стану, форми захисту, діти, Україна.
В статті проаналізовані питання присвячені реалізації та захисту майнових прав дитини в Україні в умовах режиму надзвичайного стану. Визначені і проаналізовані основні нормативно-правові акти щодо визначення та порядку запровадження режиму надзвичайного стану, його вплив на обсяг цивільних прав дітей. Автором запропоновані форми захисту майнових прав дітей в умовах надзвичайного стану.

Ключевые слова: гражданские имущественные права, правовой режим чрезвычайного положения, формы защиты, дети, Украина.

In the article the questions to include the protection of property and child rights in Ukraine under the state of emergency. Identified and analyzed the basic regulations on identifying and sequencing of the state of emergency, its impact on the civil rights of children. The author proposed forms of protection of property rights of children in emergency.

Keywords: civilian property rights, legal state of emergency, forms of protection, children, Ukraine.

Постановка проблеми. Протягом 2014 – початку 2015 років відбувались масштабні дискусії щодо запровадження надзвичайного стану на території всієї України чи в межах території Донецької та Луганської областей, де на сьогоднішній день оголошена і здійснюється антитерористична операція (АТО).

Дискусії щодо цього питання втілились в законотворчу діяльність Верховної Ради України, зокрема останньою був розглянутий і прийнятий Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 13 березня 2014 року». І хоча це важливі і необхідні зміни, однак мало зрозумілим залишається механізм реалізації та захисту прав дитини, зокрема, майнових, в умовах можливого введення режиму надзвичайного стану в Україні, що є значним за своєю вагою питанням, адже вже за даними ЮНІСЕФ, війна на Донбасі позбавила дому майже 130 тисяч дітей. Загалом вимушеними переселенцями вже стали близько 460 тисяч осіб [1].

Отже, в таких умовах актуальним є дослідження та аналіз реалізації та захисту цивільних майнових прав дітей в умовах можливого введення надзвичайного стану в Україні.

Аналіз наукових досліджень. Тема даної статті визначає особливість наукових джерел, які були застосовані для дослідження питань майнових прав дитини в Україні в умовах надзвичайного стану. З одного боку, для висвітлення питання змісту та механізму надзвичайного стану в Україні цікавими, змістовними є роботи вчених публічного права, зокрема: А. Басова, Г. Борна, І. Бойлера, С. Кузніченка,

Я. Приходька, К. Протасенка, В. Рушайла та інших, і в той же час, з іншого боку, важливими, з точки зору аналізу різних аспектів реалізації та захисту майнових прав дитини в Україні, є роботи вітчизняних і зарубіжних цивілістів, таких як: В. Борисова, І. Васильківська, В. Гопанчук, О. Дзера, В. Другова, Н. Єршова, І. Жилінкова, Ю. Заїка, С. Карпенко, О. Мазур, Є. Харитонов, В. Яроцький та інших. Однак слід врахувати, що більшість із дослідників аналізують питання з позицій публічного права, що звісно не є пріоритетом для даної статті і відрізняється з її метою.

Метою статті є дослідження реалізації та захисту майнових прав дитини в Україні в умовах надзвичайного стану.

Викладення основного матеріалу. Останнім часом актуальним стало вивчення питань правового змісту режиму надзвичайного стану в Україні, адже перспектива впровадження, а тим більше реальні заходи «надзвичайного стану неодмінно веде до обмеження економічної, цивільної та політичної діяльності, а також деяких свобод громадян з метою подолання екстраординарних обставин, що призвели до небезпечної ситуації» [2].

Знання природи, механізму та порядку запровадження режиму надзвичайного стану є важливим і для фахівців в сфері цивільного права, оскільки даний правовий режим впливає на зміст та об'єм цивільної правосуб'єктності фізичних осіб і, зокрема осіб, які не досягли 18 років, тобто малолітніх та неповнолітніх осіб. Як вже зазначалось раніше, об'єм цивільної діяльності за умови запровадження режиму надзвичайного стану обмежується, а отже і цивільні права та свободи, що є елементом правового механізму правомірної діяльності та здатності реалізації власної цивільної правосуб'єктності, під впливом даних обставин звужуються.

В перспективі за таких умов можуть бути обмеженими і деякі майнові права неповнолітніх, що може бути детерміноване об'єктивними соціально-економічними чи суспільно-політичними факторами, зокрема 1) вчиняти договір банківського вкладу, 2) розпоряджатися вкладом, 3) здійснювати правочини щодо транспортних засобів тощо.

Відтак і механізм захисту, і суб'єктний склад осіб, уповноважений на захист майнових прав дітей залежно від конкретної надзвичайної ситуації буде різний.

У будь-якому випадку «жодна країна світу, незважаючи на рівень свого економічного розвитку, не застрахована від виникнення надзвичайних ситуацій, які характеризуються несподіваністю, швидкоплинністю, непередбачуваністю, переходом державних органів до надзвичайних методів управління й особливого методу регулювання суспільних відносин у всіх галузях життя, підвищеною небезпекою для нормального функціонування держави та життя і здоров'я громадян» [3, с. 107].

Перед тим, як безпосередньо перейти до аналізу реалізації майнових прав дітей та механізму їх захисту, слід, на нашу думку, визначитись із змістом та засадами нормативно-правового регулювання режиму надзвичайного стану в Україні. Адже це дасть змогу об'єктивно, послідовно і змістовно висвітлити питання, які ставить перед собою автор даної роботи.

Отже, нормативно-правовими засадами для обмеження цивільної правосуб'єктності під час надзвичайного стану в Україні є наступні нормативно-правові акти, серед яких особливе значення мають: Конституція України від 28 червня 1996 року [4], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [5], Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року [6], Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року [7] та багато інших.

В контексті реалізації цивільної правосуб'єктності в умовах надзвичайного стану в Україні, актуальним є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16

грудня 1966 р., яким закріплюються принципи дії надзвичайного стану, мета, умови та порядок запровадження, права і свободи, які не можуть бути обмежені в умовах дії цього конституційно-правового режиму [8, с. 110].

Відповідно до ст. 92 Конституції України, правовий режим надзвичайного стану визначається виключно законами України.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 р., метою введення надзвичайного стану є усунення загрози та якнайшвидша ліквідація особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, нормалізація обстановки, відновлення правопорядку при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, для відновлення конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення умов для нормального функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших інститутів громадянського суспільства.

На підставі ст.ст. 5 - 6 зазначеного Закону, указом Президента України встановлюється перелік і межі надзвичайних заходів, вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням надзвичайного стану, а також перелік тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

При цьому слід мати на увазі, що конкретизуючи заходи режиму надзвичайного стану залежно від конкретних обставин і мети режиму надзвичайного стану, Законом допускається: 1) примусове відчуження або вилучення майна у юридичних і фізичних осіб; 2) тимчасова чи безповоротна евакуація людей з місць, небезпечних для проживання, з обов'язковим наданням їм стаціонарних або тимчасових жилих приміщень; 3) встановлення для юридичних осіб квартирної повинності для тимчасового розміщення евакуйованого або тимчасово переселеного населення, аварійно-рятувальних формувань та військових підрозділів, залучених до подолання надзвичайних ситуацій та інше.

В той же час, відповідно до ч. 2 ст.64 Конституції України не можуть бути обмежені такі права і свободи як: 1) право на житло і відповідні правочини із ним, зокрема купівлі-продажу, оренди. Гарантії щодо недопустимості примусового позбавлення житла інакше як на підставі закону чи рішення суду. Право на отримання житла від держави та органів місцевого самоврядування для осіб, які потребують соціального захисту; 2) право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень та інші.

Також слід враховувати положення Конвенції ООН про права дитини та Закону України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 05.03.2009 р. № 1065-VI. Відповідно до останнього акту, Україна як член міжнародного співтовариства бере участь у діяльності зі створення сприятливого для дітей середовища, в якому гідний розвиток і захист їх прав забезпечується з дотриманням принципів демократії, рівності, миру, соціальної справедливості з урахуванням моральних засад та традиційних цінностей українського суспільства, спрямованих на зміцнення сім'ї та морального здоров'я дітей в Україні [9].

За таких обставин, як зазначав М.С. Малейн, кожна фізична особа при самому максимальному обмеженні її правоздатності завжди залишається учасником суспільних відносин, врегульованих законом, тобто є суб'єктом права [10, с. 137].

В цілому ж, цивільне законодавство визнає дитину в якості самостійного суб'єкту

права власності, оскільки надає їй право самостійно розпоряджатися належним їй майном. Але таке самостійне розпорядження, певною мірою все ж таки обмежене, бо законом так само чітко встановлено і види правочинів, і предмет щодо якого власне і вчиняється правочин [11, с. 41-42].

Слід зазначити, що питання змісту та об'єму цивільної дієздатності осіб до 18 років є предметом багатьох науковців у галузі як цивільного та і сімейного права, зокрема, В.І. Борисової, І.В. Жилінкової, В.Л. Яроцького, О.С. Мазур, Є.О. Харитонова, Ю.О. Заїки, Л.О. Доліненка, С.О. Сарновської та інших. Та в цілому в наукових дослідженнях автори акцентують увагу на визначенні цивільної дієздатності та елементах її змісту.

Так, Є.О. Харитонов визначає, що у найбільш простому вигляді дієздатність, як правова категорія, може бути визначена як здатність особи своїми діями набувати права і створювати обов'язки. Вона може бути визначена й інакше — як здатність особи вчиняти дії з правовими наслідками. У кожному разі наголошується на тому, що дієздатна особа сама для себе своїми власними діями набуває права і обов'язки, у результаті власних дій стає учасником правовідносин [12, с. 248].

Та здебільшого автори обмежуються констатацією норм ЦК України, зокрема, визначаючи зміст неповної та часткової цивільної дієздатності осіб, посилаючись на норми ст.ст. 31-32 ЦКУ [13, с. 39-41]. Останнім часом з'являються наукові дослідження, в яких приділяється особлива увага аналізу правового регулювання цивільної правосуб'єктності неповнолітніх, її практична реалізація в Україні та акцентується увага на необхідності подальшого глибокого вивчення всіх аспектів вище зазначеного питання. Так, на думку Ю.І. Чалого, дана тематика вимагає виокремленого дослідження проблем дієздатності малолітніх та власне неповнолітніх фізичних осіб, оскільки ступінь їх соціальної зрілості неподібний [14].

Враховуючи особливість цивільно-правового стану неповнолітнього, багато уваги дослідниками приділяється захисту його майнових прав. Питанню захисту майнових прав дитини приділена увага О.Ф. Лапчевської, В.А. Другова, М.С. Бойка, В.В. Нікітенко, В.Л. Яроцького, С.С. Лов'як, М.Г. Луценкова та інших.

Інтерес до цієї теми полягає у тому, що різними авторами порушуються складні та цікаві з наукової точки зору проблеми. Так, В.А. Другова аналізує питання змісту форм захисту майнових прав дитини, вказуючи на те, що проблема форм захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб має особливе значення для науки цивільного права та практики застосування норм цивільного права, оскільки саме в межах матеріального права формуються умови і порядок їх реалізації, закріплюються основні гарантії захисту прав та інтересів таких осіб [15].

М.Г. Луценкова в своїй роботі приділяє увагу організаційно-правовому механізму забезпечення майнових прав дітей, акцентуючи увагу на посилені ролі держави, а насамперед центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів місцевих рад територіальних громад [16, с. 66-69].

В цілому, виходячи із аналізу національного законодавства можна виділити 4 форми захисту прав дитини: 1) самозахист дитини відповідно до норм цивільного та цивільно-процесуального законодавства; 2) захист майнових прав дитини батьками; 3) захист майнових прав органами опіки та піклування; 4) суд.

В умовах можливого надзвичайного стану до вищезазначеного переліку форм можна додати: 1) захист з боку органів місцевого самоврядування та 2) органів військового командування, що відповідає меті та заходам правового режиму надзвичайного стану.

Однак слід відмітити, що скільки-небудь значного досвіду введення надзвичайного стану чи на окремі території, чи на всій території держави не існує, а відтак проаналізувати механізм захисту майнових прав не уявляється можливим. Положення ЦК України не містять положень, якими визначались би певні правові параметри захисту майнових прав дитини в умовах надзвичайного стану.

Висновок. В цілому ж можна відмітити, що як такого чіткого та дієвого правового механізму захисту майнових прав дитини в умовах надзвичайного стану в Україні поки що немає. Слід при розробці даного механізму врахувати вимоги Конвенції ООН про права дитини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Конституції України, ЦК України з метою недопущення їх звуження чи безкарного порушення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. ЮНІСЕФ: понад 60% дітей з зони АТО отримали психологічну травму // Українська правда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/11/22/7045112/?attempt=1>
2. Борн Г. Надзвичайний стан / Г. Борн, І. Бойлер, Т. Ветцлінг // Вісник Женевського центру демократичного контролю над збройними силами / ред. Девід Лоу, Джейсон Пауерс. – 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://se2.dcaf.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=21&fileid=F4ACE416-986E-CF7F-0022-F60D91AEA683&lng=uk>
3. Протасенко К. Огляд нормативно-правової бази режиму надзвичайного стану в Україні / К. Протасенко // Вісник Національної академії державного управління. – 2009. – Вип. 1. – С. 107.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
5. Про громадянські та політичні права: Міжнародний пакт, ООН від 16.12.1966 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043
6. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1424880881563925>
8. Протасенко К. Огляд нормативно-правової бази режиму надзвичайного стану в Україні / К. Протасенко // Вісник Національної академії державного управління. – 2009. – Вип. 1. – С. 110.
9. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року: Закон України від 05.03.2009 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>
10. Малєин Н.С. Гражданский закон и права личности в СССР. – М. Юрид. лит., 1981. – С. 137.
11. Лапчевська О.Ф. Проблеми захисту майнових прав дитини // Юридична наука. – 2013. – №2. – С. 41-42.
12. Харитонов Є.О. Цивільне право України: підручн. / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, О.В. Старцев. – К.: Істина, 2011. – 808 с.
13. Цивільне право України: навч. посібн. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С. 39-41.
14. Чалий Ю.І. Цивільна правосуб'єктність неповнолітніх: окремі проблемні аспекти // Форум права. – 2014. – №3. – С. 415. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_69.pdf
15. Другова В.А. Захист майнових прав осіб, які не досягли повноліття, у третейському суді // Форум права. – 2012. – №4. – С. 329. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forumprava.pp.ua/page-5.html>
16. Луценкова М.Г. Щодо забезпечення майнових прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування // Наше право. – 2013. – №7. – С. 66-69.